

Arabboy JO'RAYEV,
 Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti tadqiqotchisi
 E-mail:arabboyjurayev@gmail.com
 Tel: (90)2591574

Filologiya fanlari doktori F.Xasanova taqrizi asosida

THE QUESTION OF THE CLASSIFICATION OF THE GRATITUDE SPEECH GENRE

Annotation

This article is devoted to the linguistic and intersectoral classification of the conversational genre of gratitude, which examines the specifics of the forms of gratitude common in the political, commercial, social, diplomatic, business, academic and household spheres.

Key words: Oral, written, dialogic, monological, formal gratitude, solemn and everyday gratitude, personality-oriented gratitude.

ВОПРОС О КЛАССИФИКАЦИИ РЕЧЕВОГО ЖАНРА БЛАГОДАРНОСТИ

Аннотация

Эта статья посвящена лингвистической и межотраслевой классификации речевого жанра благодарности, в которой рассматривается специфика форм благодарности, распространенных в политической, коммерческой, социальной, дипломатической, деловой, академической и бытовой сферах.

Ключевые слова: Устная, письменная, диалогическая, монологическая, формальная благодарность, торжественная и бытовая благодарность, личностно-ориентированная благодарность.

MINNATDORCHILIK BILDIRISH NUTQIY JANRI TASNIFI MASALASI

Annotasiya

Ushbu maqola minnatdorchilik bildirish nutqiy janrining lingvistik va sohalararo tasnifi haqida bo'lib, unda minnatdorchilik bildirishning siyosiy, tijoriy, ijtimoiy, diplomatik, biznes, akademik va maishiy sohalarida keng tarqalgan shakllarining o'ziga xosligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Og'zaki, yozma, dialogik, monologik, rasmiy minnatdorchilik bildirish, tantanali va maishiy minnatdorchilik bildirish, shaxsga yo'naltirilgan minnatdorchilik.

Kirish. Tilshunoslikda nutqiy janrlar masalasida alohida nutqiy janrlarning lingvistik xususiyatlarini aniqlash tobora ommalashmoqda. Bunda har bir nutqiy janrning nafaqat lingvistik, balki ekstralingvistik omillarini aniqlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir nutqiy janrning bunday xususiyatlarini aniqlashda tasniflash uning uslubiy xususiyatlarini ochib berishda muhimdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tilshunoslikda minnatdorchilik bildirishning nutqiy janr sifatida tadqiq etish masalasi arab, urdu, ingliz tillari nuqtayi nazaridan tadqiq qilingan [1,2,3,4,5,6,7,8]. Ushbu tadqiqotlarda minnatdorchilik bildirish nutqiy janri lingvistik tadqiqotlar obyekti sifatida o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Nutqiy kommunikasiya tizimida minnatdorchilik bildirish nutqiy janrining qamrovi keng bo'lib, minnatdorchilik bildirish so'zlovchining mamnunlik izhoriga zaruriyat sezilgan har qanday nutqiy vaziyatlarda qo'llanilishi mumkinligi bilan xarakterlanadi.

Tahlil va natijalar. Til tizimida minnatdorchilik bildirishning lingvistik xususiyatlarini o'rganishda uni tasniflash muhim ahamiyatga ega. Avvalo, minnatdorchilik bildirish nutqiy janrini lisoniy xususiyatlariga ko'ra quyidagi guruhlariga tasnif qilib o'rganish mumkinligini alohida ta'kidlash zarur. Bunda minnatdorchilik bildirish nutqiy janri quyidagicha tasniflanadi:

1) Og'zaki va yozma xususiyatlariga ko'ra: og'zaki-rasmiy, og'zaki-so'zlashuv, yozma -rasmiy, yozma-so'zlashuv minnatdorchilik bildirish shakllari kabi;

2) Dialogik va monologik nutqqa xoslanganligiga ko'ra so'zlashuv nutqidagi dialogik xarakterdagi minnatdorchilik bildirish shakllari, rasmiy uslublardagi monologik nutqqa oid minnatdorchilik bildirish shakllari kabi;

3) Adresantlar soniga ko'ra: shaxsiy va jamoaviy minnatdorchilik bildirish kabi;

4) Rasmiy va norasmiy xususiyatlariga ko'ra: rasmiy minnatdorchilik bildirish, norasmiy minnatdorchilik bildirish kabi;

5) Tantanalilik xususiyatiga ko'ra: tantanali minnatdorchilik bildirish va maishiy minnatdorchilik bildirish kabi;

6) Ifodalanish vositalariga ko'ra: verbal vositali minnatdorchilik bildirish, nonverbal vositali minnatdorchilik bildirish, lingvistik atributlar yordamida hosil bo'lgan minnatdorchilik bildirish yoki kompleks, ya'ni verbal, nonverbal va lingvistik atributlar vositasidagi minnatdorchilik bildirish kabi;

7) Uslubiy xususiyatlariga ko'ra: ilmiy uslubda minnatdorchilik bildirish, badiiy uslubda minnatdorchilik bildirish, publisistik uslubda minnatdorchilik bildirish, siyosiy-rasmiy uslubda, diniy uslubda minnatdorchilik bildirish nutqiy janrlari kabilar:

8) muayyan nutqda birlamchi va ikkilamchi funksiyalariga ko'ra birlamchi funksiyali minnatdorchilik bildirish, ikkilamchi funksiyali minnatdorchilik bildirish shakllari va hokazolar.

9)yo'naltirilganlik xususiyatiga ko'ra Xudoga yo'naltirilgan minnatdorchilik bildirishlar, shaxslarga yo'naltirilgan minnatdorchilik bildirishlar kabi.

Bundan tashqari minnatdorchilik bildirish nutqiy janrini sohaviy xususiyatlariga ko'ra siyosiy sohadagi minnatdorchilik bildirish, diplomatik va tijoriy sohalaridagi minnatdorchilik bildirish, biznes yozishmalardagi minnatdorchilik, ijtimoiy tarmoqdagi minnatdorchilik, maishiy hayotdagi minnatdorchilik bildirish, siyosiy nutqlarga oid minnatdorchilik bildirish, diniy sohalaridagi minnatdorchilik bildirish kabilarga ajratib ham tasniflash mumkin.

Biz ushbu tadqiqotimizda minnatdorchilik bildirish nutqiy janrini sohaviy tasnifiga tayangan holda minnatdorchilik bildirishning lingvistik xususiyatlarini o'rganishni lozim topdik. Chunki sohaviy tasnifda yuqorida keltirilgan lisoniy jihatlarining barcha elementlariga murojaat qilish imkoni mavjud. Masalan, turli xil sohaga oid minnatdorchilik bildirishlar deyarli og'zaki va yozma, rasmiy va norasmiy, tantanalilik, tilning verbal, nonverbal, lingvistik atributlari qo'llanilishi, uslubiy xususiyatlariga ko'ra ilmiy, badiiy, publisistik, siyosiy-rasmiy uslubda ifodalanishi, minnatdorchilik bildirish nutqiy janrining muayyan nutqdagi

funksional xususiyati, diniy va diniy bo'lmagan matnlardan foydalanish, shaxsiy va jamoaviy xususiyatga egaligi kabi xususiyatlarga ega.

Sohaviy minnatdorchilik bildirish turlarini shartli ravishda siyosiy-ijtimoiy, akademik, maishiy kabi turkumlarga tasnif qilish mumkin.

1. Siyosiy, tijoriy, ijtimoiy (siyosiy administrativ kabi, diplomatik, tijoriy, biznes, ma'naviy, madaniy, ma'rifiy, ijtimoiy tarmoq sohalari) sohalardagi minnatdorchilik bildirish shakllarining o'ziga xosligi. Siyosiy sohadagi minnatdorchilik bildirish shakllari rasmiylik, marosimiylik xususiyati bilan boshqa turkum minnatdorchilik bildirish shakllaridan farqlanadi. Odatda rasmiy minnatdorchilik bildirish rasmiy siyosiy va rasmiy ijtimoiy voqea sifatida muayyan vaqtga bog'liq bo'lib, davlat ahamiyatiga molik turli bayramlarda, muhim sanalarda, yubiley, kasb bayrami kabilarda kasbiy minnatdorchilik bildirishning ramziy belgisi hamdir. Ushbu turkumdagi minnatdorchilik bildirish shakllari lingvistik jihatdan matniy ko'rinishga ega bo'lib, noverbal hatti-harakatlar va lingvistik atributlar yordamida ham ifoda qilinishi bilan harakterlanadi. Minnatdorchilik bildirishning lingvistik ifodasida minnatdorchilik xati matnining firma yoki tashkilot, davlatning rasmiy blankasiga yozilishi, shtamp qo'yilishi bilan rasmiy tus oladi. Minnatdorchilik yorlig'ida mazmunan so'zlovchi va tinglovchining shaxsi va jamoasi aniq yozilishi, minnatdorchilik sababi ko'rsatilishi, shu bilan birga, minnatdorchilik yo'naltirilgan shaxsning shaxsiy va jamoaviy fazilatlarini va hulqi bayoni keltirilishi hamda yuqori baholanishi rasmiy minnatdorchilik bildirish nutqiy janriga qo'yilgan asosiy talablardir.

Siyosiy nutq ko'rinishidagi minnatdorchilik bildirish rasmiy tarzda minnatdorlik, minnatdorchilik xati kabi nomlar bilan yuritiladi. Masalan, a) Minnatdorlik.

Tavallud kunim munosabati bilan chin dildan tabriklab, samimiy qutlov va ezgu tilaklarini yo'llagan davlat va hukumat rahbarlari, xorijiy siyosat va jamoat arboblari, xalqaro tashkilotlar rahbarlari, ishbilarmon doiralar vakillari, yurtimizdagi mahallalar va mehnat jamoalari, turli kasb egalari bo'lgan barcha vatandoshlarimizga chuqur minnatdorlik izhor etaman.

Mening sha'nimga bildirilgan bu iliq tabrik va tilaklarni, avvalo, ko'pmillatli O'zbekiston xalqi va davlatiga yuksak ehtirom ifodasi, mamlakatimizning dunyo miqyosida ortib borayotgan obro'-e'tibori va nufuzining yana bir e'trofi sifatida qabul qilaman.

Fursatdan foydalanib, mehnatkash, mard va olijanob xalqimizga chin yurakdan o'zimning cheksiz mehr-muhabbatimni va hurmatimni bildiram.

Biz xalqimiz bilan birgalikda jonajon O'zbekistonimiz ravnaqi va el-yurtimiz farovonligiga erishish bo'yicha oldimizga qo'ygan ulkan va sharafli maqsadlarga albatta etamiz, deb ishonaman.

Shavkat Mirziyoev,

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Aytish mumkinki, siyosiy ijtimoiy sohalardagi barcha minnatdorchilik bildirish shakllari mikromatn sifatida siyosiy ijtimoiy nutqlarning bir qismi yoki alohida gipermatn va makromatn shaklidagi minnatdorchilik xati, tashakkurnoma, rahmatnoma, minnatdorchilik nomasi, maktubi kabilarda orqali ifodalanadi. Til tizimida siyosiy va ijtimoiy sohadagi minnatdorchilik bildirish shakllari xilma-xil bo'lib, ushbu sohadagi minnatdorchilik bildirish shakllarini o'zining ichki mazmuni va strukturasi ko'ra ham tasniflash mumkin.

2. Akademik sohadagi minnatdorchilik bildirish nutqiy janri akademik minnatdorchilik bildirishlarni nazarda tutib, ushbu turda ilmiy, o'quv, publisistik va badiiylik xususiyati mavjudligi bilan alohida tasnifiy turkumni tashkil qiladi. Akademik sohadagi minnatdorchilik bildirish nutqiy janrini shartli ravishda quyidagi tasnifiy guruhlarga ajratish mumkin:

a) ilmiy: ilmiy tadqiqotga aloqador proektlar, ilmiy tezislari, ilmiy dissertasiyalar, ilmiy maqolalardagi minnatdorchilik bildirishlar; Masalan: hurmatli opponenti...ga dissertasiyamni sinchiklab o'qib chiqib, o'zining fikr-mulohazalarini bildirganligi uchun o'z minnatdorchiligimni bildiram (Ilmiy Kengash himoyasidan).

b) fanlararo akademik o'quv adabiyotlaridagi (o'quv (uslubiy) qo'llanma, ma'naviy-ma'rifiy risolalar, to'plamlar kabi) minnatdorchilik bildirish. Masalan, Mazkur qo'llanmani tayyorlashda yaqindan yordam bergan professor H.Aliqulov va dosentlardan A.J. Sharipov, M. Qodirovlarga o'z minnatdorchiligimizni bildiramiz.

v) ijtimoiy publisistik uslubdagi gazeta, jurnal kabilardagi minnatdorchilik bildirish maqola va ruknlari. Masalan, O'ylaymanki, sizning hadya shartnomasi bo'yicha bergan javoblaringizdan fuqarolarimiz zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'ldilar. Mazmunli suhbat uchun tashakkur! (Gazetadan).

g) badiiy uslubda yozilgan asarlar she'riy minnatdorchilik bildirish. Masalan, U-chi nonni oldiyu, xaltasiga joyladi, "Minnatdorman ona!" deb shirin duo ayladi (Qaytar dunyo she'ridan parcha) kabilarda.

Shuni aytish kerakki, akademik sohadagi minnatdorchilik bildirish nutqiy janri marosimiylik xususiyatiga ham ega. Masalan, akademik tadbirlar, akademik uchrashuvlar, akademik konferensiyalarda minnatdorchilik bildirishning og'zaki minnatdorchilik bildirish, og'zaki rasmiy va yozma tashakkurnomalar shaklida ham ifodalanishi mumkin. Akademik sohada minnatdorchilik bildirish ushbu tadqiqotga hissa qo'shgan hamkasabalarga tashakkur aytishni nazarda tutib, ularning hissalarini aniq bayon qilishdan iborat.

Akademik sohadagi minnatdorchilik bildirish turkumi tarkibida fanlararo akademik o'quv va o'quv uslubiy qo'llanma, ma'naviy-ma'rifiy risolalar, to'plamlardagi minnatdorchilik bildirish fan yo'nalishlariga oid o'quv qo'llanmalarida o'z aksini topishligi bilan harakterlanadi va o'ziga xos lingvistik strukturaga ega minnatdorchilik bildirish shakli hisoblanadi. Fanlararo akademik o'quv qo'llanmalarda minnatdorchilik bildirish kichik bir qism sifatida qo'llanmalarining annotasiya qismidan so'ng yoki kirish, so'zbohi, muqaddima, muallif so'zi, muallif muqaddimasi kabilarning yakuniy qismlarida kelishi mumkin.

3. Maishiy sohadagi minnatdorchilik bildirishning, asosan, duo-tilak shakllari eng ommalashgan shakli sanaladi. Masalan, Umringizdan baraka toping, siz bo'lasangiz men nima qilardim-a? Ilohim, farzandlaringiz rohatini ko'ring, to'ylaringizda, yaxshi kunlaringizda qaytaraylik (So'zlashuvdan).

Maishiy sohadagi minnatdorchilik bildirish jamoaviylik xususiyatiga ega bo'lganda taqdirlash, rag'batlantirishni ham o'z ichiga oladi.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, turli tizimli tillarda sohaviy minnatdorchilik bildirish nutqiy janri universal hodisa bo'lib, sohaviy minnatdorchilik bildirish turkumlari semantikasidagi kimnidir mamnuniyat bilan tilga olish, e'tirof etish, maqtash, unga tashakkur aytish, rahmat aytish, moddiy/moddiy bo'lmagan narsa-buyum, predmetlarni bilan rag'batlantirish, ma'naviy qarzdor his qilish, bosh egib ta'zim qilish kabilarda mazmunlar umumiylikni tashkil qiladi.

1. Muhammad Ahmad, Ali Raza Siddiqu, Muhammad Mushtaq. Genre Analysis of Acknowledgement Texts by Pakistani Master Level Theses Writers. *Linguistic Forum - A Journal of Linguistics*
2. Zhao, M. & Jiang, Y. (2010). Dissertation acknowledgement: Generic structure and linguistic features. *Chinese Journal of Applied Linguistics*, 33(1), 94-109;
3. Williams, M. (2018). Thesis acknowledgement & dissertation dedication help. Retrieved February 8, 2019 from <https://www.essaytown.com/writing/thesis-acknowledgment-dissertation-dedication>
4. Ang, W. (2012). Comparison of gratitude across context variations: A generic analysis of dissertation acknowledgements written by Taiwanese authors in EFL and ESL contexts. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, 1(5), 130-146. doi: <http://dx.doi.org/10.7575/ijalel.v.1n.5p.130>
5. Ahmad, M., Ismail, M. K. A., & Aqeel, M. (2018). Genre based analysis of acknowledgement texts written by Pakistani writers. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 7(3), pp 594-604
6. Al-Ali, M. N. (2006). Conveying academic and social identity in graduate dissertation acknowledgments. Fifth International Conference of European Association of Language for Specific Purposes (pp. 35-42)
7. Zaragoza, Spain. Al-Ali, M. N. (2010). Generic patterns and socio-cultural resources in acknowledgements accompanying Arabic PhD dissertations. *Pragmatics*, 20(1), 1-26. doi: <https://doi.org/10.1075/prag.20.1.01ali>
8. Behnam, B., & Golpour, F. (2014). A genre analysis of English and Iranian research articles abstracts in *Journal of Anthropological Research*, 43(1), 63-84. doi: <https://doi.org/10.1086/jar.43.1.3630467>